

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-79.1-6>

УДК 81'374-027.44

Григоренко А.М.Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ

Анотація. Наша наукова розвідка ґрунтується на аналізі особливостей укладання лексикографічних праць, які користуються найбільшою популярністю серед мовців. Увагу зосереджено на здобутках комп'ютерної лексикографії. Результатами розвитку цієї галузі прикладної лінгвістики сьогодні послуговуються мільйони. Лексикографічні праці такого типу не лише спрощують процеси опрацювання й відтворення складних довідкових текстів, але й дозволяють вносити розгорнуті коментарі й редагувати наукові тексти освіченим громадянам. Таким чином виводять науковий діалог на новий рівень, міжнародний. Подібна наукова комунікація дозволяє покращити якість лексикографічного видання з урахуванням вимог часу. Ми переконані, що за комп'ютерною лінгвістикою майбутнє. Маєте змогу детальніше ознайомитися з аналізом сучасних електронних версій тлумачних, орфографічних і перекладних словників, які користуються найбільшим попитом серед мовців.

Ключові слова: лексикографія, комп'ютерна лексикографія, словник, тлумачний словник, орфографічний словник, перекладний словник, енциклопедія, електронні словники.

Hryhorenko Alina Communal Institution of Higher Education
«Vinnytsia Humanitarian and Pedagogical College»

THE FEATURES OF THE CONCLUSIONS OF THE LEXICOGRAPHICAL WORKS

Summary. Our scientific exploration is based on the features of the conclusions of the lexicographical works, which are the most popular among linguists. The attention is paid for the achievements of the computer lexicography. The development results of the applied linguistics sector is used by millions of people. These types of lexicographical works not only simplify processing and reproduction of the complicated reference materials but allow educated individuals to make extensive commentaries and edit scientific texts. Consequently the scientific conversation is upgraded to the international level. This kind of scientific communication allows improving the quality of the lexicographical edition according to the requirements of the period. We are convinced, that computer linguistics is the future. One way to represent concepts selected on a single trait or set of traits is a dictionary. The main purpose of such a lexicographic publication is the fixation of a set of some knowledge, which is the result of research work on a specific problem, with a view to their convenient development. The process of compiling dictionaries is studied by the science of lexicography. Computer lexicography is a collection of methods and software for processing textual information to create dictionaries. Despite the relatively recent emergence of this science, it is developing at a rapid pace. The results of the development of this field of linguistics are being used today by both scholars and ordinary speakers. These are spelling dictionaries built into word processors, as well as many other product information programs. The task of computer lexicography is to develop computer algorithms, programs, systems and technologies for compiling and using dictionaries. Lexicographic systems make it possible to form vocabulary articles; save text, visual and audio information; process dictionary information (analysis, search, filtering, playback, etc.). The use of audio and video information in dictionary articles requires powerful software and hardware and complicates the database structure and user interface of lexicographic systems. You are able to consult the analysis of the contemporary electronic versions of lexicon, orthographic and translation dictionaries, which are in demand among linguists.

Keywords: lexicography, computer lexicography, dictionary, lexicon, orthographic dictionary, translation dictionary, encyclopedia, electronic dictionary.

Постановка проблеми. Проблеми відтворення інформації у зручній, лаконічній формі, що, крім систематизування базових знань про поняття, відкрила б швидкий доступ до них, хвилюють спеціалістів усіх галузей мовознавчої науки, адже будь-яка сфера людського пізнання потребує чіткої формалізації. Особливої актуальності це питання набуває в час клікового мислення й стрімкого розвитку науково-технічного прогресу.

Мета статті – описати методики укладання електронних версій загальновідомих словників, а також можливості сфери їх застосування.

Виклад основного матеріалу. Одним із способів представлення понять, відібраних за однією ознакою чи за набором ознак, є словник. Основне призначення такого лексикографічного видання – це фіксація сукупності деяких знань,

що є підсумком дослідницької роботи над конкретною проблемою, з метою їх зручного освоєння. Процес укладання словників вивчає наука лексикографія.

Лексикографічні праці надають довідкову інформацію, ґрунтуються на поясненні, тлумаченні певним чином систематизованих слів. До лексикографічних видань належать словники й енциклопедії.

Зокрема сьогодні найбільшим попитом користується пошуковий сервіс Google та онлайн-енциклопедія Wikipedia. Цей факт беззаперечний, а підтвердити його може кожен впевнений користувач ПК і власник смартфона. Яка ж основна відмінність між словниками й енциклопедіями?

Словники відрізняються від енциклопедій змістовими й формальними ознаками. Вони по-

дають значення слів та їх лінгвістичні характеристики, зосереджуючи увагу на особливостях будови, вимови, написання, сполучуваності, співвідношення з відповідними лексемами інших мов тощо; до їх реєстру входять усі частини мови.

Найголовніша особливість енциклопедій полягає в тому, що в них пояснення понять, фактів і реалій містить загальну, нелінгвістичну інформацію як у текстовій, так і в зображальній формі (малюнки, фотознімки, карти, плани, діаграми тощо, а у електронних версіях також аудіо- та відеоматеріали). Це зумовлює включення до реєстру енциклопедій переважно іменників та іменникових словосполучень, у тому числі власних назв видатних осіб (персоналій), літературних та інших творів мистецтва, топонімів, назв історичних подій, рослин, хвороб та ін. Енциклопедична стаття містить деталізовані відомості, що охоплюють історичний і культурний контексти, проте не пояснює, як використовувати ту чи ту лексему в конкретній мовній ситуації.

Найбільшою популярністю користуються орфографічні, тлумачні та перекладні словники, що пояснюються сферою їх використання. Зрозуміло, що у XXI ст. кожного мовця цікавить електронна версія того чи того словникового видання. Коротку характеристику кожного розглянемо нижче, детальніше зупинимося на особливостях укладання таких наукових праць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Електронний словник як явище нове й став об'єктом наукових студій вітчизняних та зарубіжних мовознавців (В. Дубічинський, М. Пещак, В. Широков, Є. Карпіловська, В. Селегей, Я. Перванов та ін. [3; 4; 5; 12]).

Комп'ютерна лексикографія – це сукупність методів і програмних засобів обробки текстової інформації для створення словників. Не зважаючи на відносно недавнє виникнення цієї науки, вона розвивається швидкими темпами. Результатами розвитку цієї галузі лінгвістики послуговуються сьогодні як науковці, так і пересічні мовці. Це вбудовані в текстові процесори орфографічні словники, а також багато інших інформаційно-програмних продуктів.

Завдання комп'ютерної лексикографії – розробити комп'ютерні алгоритми, програми, системи та технології для укладання та використання словників. Лексикографічні системи дають змогу формувати словникові статті; зберігати текстову, візуальну та звукову інформацію; здійснювати обробку словникової інформації (аналіз, пошук, фільтрування, відтворення тощо). Використання у словникових статтях аудіо- та відеоінформації вимагає потужного програмного та технічного забезпечення і спричиняє ускладнення структури баз даних та інтерфейсу користувача лексикографічних систем.

Для електронної лексикографії особливе значення має принцип гіпертексту як основного способу організації віртуального текстового простору. На думку О. Баранова, практична цінність гіпертексту полягає в тому, що «він описує тип інтерактивного середовища з можливістю переходу за посиланнями» [1, с. 202]. Посилання, якими можуть бути слова, фрази або малюнки, дозволяють користувачу вибрати той чи той текст або малюнок і виводити на екран відомості,

пов'язані з ним. Нелінійний характер гіпертексту уможливорює подання інформації у вигляді розгалуженої структури, що дозволяє значною мірою розширити рамки словникової статті.

Серед науковців сьогодні немає єдиного визначення поняття «електронний словник». Зокрема, під цим терміном мають на увазі:

1) електронну копію друкованого словника або комп'ютерну копію традиційного словника – комп'ютерний аналог тексту традиційного словника, створений без додаткового втручання лінгвіста-дослідника. Поняття «електронна версія» передбачає інформацію, представлену в електронному вигляді, яка працює статично і не потребує спеціальних програмних засобів для функціонування;

2) комп'ютерну версію друкованого словника. «Комп'ютерний аналог тексту традиційного словника, який має спеціальну граматику його опрацювання (правила аналізу та синтезу інформації), підготовлену лінгвістом-дослідником». Йдеться про інформацію, взяту з паперового словника, яку опрацьовано та подано в інтерактивному вигляді.

3) власне електронний (мультимедійний) словник, укладений на основі фактичного матеріалу і створений за допомогою комп'ютерних програм;

Електронні словники й енциклопедії розробляють сьогодні як автономні й мережеві програмні продукти. Не викликає сумніву той факт, що електронні словники надають користувачеві безліч додаткових можливостей порівняно з друкованими аналогами.

Переваги таких словників очевидні:

1) зберігання великого обсягу інформації завдяки вбудованим гіперпосиланням: електронний словник у своїй структурі поєднує кілька словників різних типів і жанрів;

2) доступності словника за рахунок ефективної системи пошуку (повнотекстовий пошук, одночасний пошук у декількох словниках, швидкість пошуку); Найголовніша перевага електронних словників – одночасний пошук не лише за назвою словникової статті, а й за всім величезним обсягом словника, що просто нереально в паперовому варіанті.

3) застосування мультимедійних засобів для семантизації лексики: голосовий супровід, введення ілюстративного матеріалу (фото, відео, ілюстрації тощо).

4) використанні словників у локальній і глобальній мережах, при цьому робота зі словниками може проводитися багатьма користувачами одночасно;

5) найвагоміше – це економія часу й матеріальних витрат для створення словників такого типу.

Теоретичною та практичною розробкою електронних словників в Україні займаються: Український мовно-інформаційний фонд НАН України, лабораторія комп'ютерної лінгвістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, лабораторія комп'ютерної лінгвістики Київського національного лінгвістичного університету, кафедра загального та прикладного мовознавства Харківського національного університету імені Каразіна та інші приватні структури [11, с. 23].

Розглянемо найпопулярніші серед мережевих лексикографічних платформ.

Великий тлумачий онлайн-словник сучасної української мови (slovnuk.net) нараховує понад 207 000 словникових статей та близько 18 000 фразеологізмів. У ньому представлено активну лексику української літературної мови, терміни, номенклатурні та складноскорочені слова, слова історичного фонду, що свого часу належали до широковживаних. Проект «Словник.Нет» базується на другому виданні Великого тлумачного словника СУМ (гол. ред. В. Бусел. – Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005) і розрахований на широке коло користувачів, що вивчають українську мову, послуговуються нею у повсякденному житті, цікавляться українською культурою. Позитивні сторони такого словника: активно поповнюється новими словами, які ще не ввійшли до ВТС СУМ; містить активні посилання, має вихід на пошукові системи Google. Тому, якщо ви не погоджуєтесь з тлумаченням слова, то можете обговорити це питання на форумі сайту.

Словник Лінгво відомий українським користувачам, він представлений на ринку вже 15 років у 3х варіантах: паперовому, електронному на CD-диску та електронному в мережі інтернет. Спочатку розробкою української частини у версії для CD-дисків займалися співробітники Лабораторії комп'ютерної лінгвістики КНЛУ, сьогодні – приватні організації. Розробкою сервісу *lingvo.ru* та *lingvo.ua* і, відповідно, електронного варіанта в мережі інтернет є російська компанія АВВУУ СофтХаус. За своєю структурою й CD-диск, і сервіс *Лінгво.ру* практично ідентичні своїй паперовій версії: до кожного слова подано кілька перекладів і контекстні приклади використання слова. Безперечно зручністю є наявність цілого набору словників із різних тем, об'єднаних у рамках одного сервісу. Інтернет-версія електронного словника *Лінгво* здійснює переклад на російську з англійської, німецької, французької, італійської та іспанської мов і навпаки, а також містить 13 тематичних словників.

Орфографічний словник містить перелік слів у їхньому нормативному написанні та розкриває слова лише в аспекті їхнього правопису. Такий словник є показником сучасного йому правопису (на жаль, оскільки зміни до нової редакції Українського правопису прийнято лише 3 червня 2019 р., ми не маємо змоги розглянути як приклад новий орфографічний словник).

Правописний словник, як правило, включає не лише складні для написання випадки, оскільки задача розрізнення складних та простих випадків написання є нетривіальною. Укладачі словників також не обмежуються загальнолітературною лексикою, включаючи до них спеціальну, термінологічну та іншу лексику, що не є між-

стильовою. Звідси й різновиди орфографічних словників: загальні, шкільні, словники-довідники, галузеві [9, с. 36].

СЛОВНИК.ua містить тлумачний словник української мови – понад 130000 тлумачень із сучасної української літературної мови та понад 21 000 тлумачень, доданих командою та користувачами СЛОВНИК.ua. Словоформи (орфографічний словник української мови) для більше ніж 260 000 слів. Сервіс звертання містить понад 2600 імен та по батькові. Сервіс транслітерації містить офіційну «паспортну» (КМУ 2010) транслітерацію. СЛОВНИК.ua містить Помічника, який допоможе вам уникнути суржику та підкаже правильне слово. База «антисуржика» містить понад 700 слів та виразів. Також на нашому сайті розміщено зручний чинний правопис української мови з пошуком.

Протягом останніх років електронні словники завдяки своїй функціональності, зручності та обсягу інформації все більше витісняють свої паперові аналоги. Саме через зростання популярності електронних словників виникла потреба у створенні нового напрямку лінгвістики – комп'ютерної лексикографії, яка вивчає методи і програмні засоби обробки текстової інформації для укладання комп'ютерних словників. Завдання комп'ютерної лексикографії – розробити комп'ютерні алгоритми, програми, системи та технології для укладання та використання словників.

Електронний словник – комп'ютерна база даних, яка містить особливим чином закодовані словникові статті, що дозволяють здійснювати швидкий пошук потрібних слів, словосполучень часто з урахуванням морфологічних форм і з можливістю пошуку поєднань слів (прикладів вживання). Після аналізу електронних словників можна стверджувати, що потреба в словниках подібних типів зростає, оскільки такий вид видання є дешевшим за друковану продукцію, прискорює пошук необхідної інформації та полегшує навчальний процес. Без сумніву, розвиток електронних словників прогресує, складаючи конкуренцію традиційним виданням. Електронні словники зручніші у користуванні і розробляються для різних цілей користувачів різних галузей знання та покликані стати новим етапом в історії лексикографії.

Висновки. Отже, комп'ютерна лексикографія є перспективною наукою. Швидкий темп сучасного життя вимагає мобільності. Зручна навігація й система пошуку за ключовими словами, миттєвий доступ в будь-якій частині світу до будь-якого файлу, можливість копіювати й редагувати онлайн – все це в комплексі надає електронним словникам значні переваги над звичайними друкованими виданнями. Адже словники повинні оновлюватися відповідно до вимог часу.

Список літератури:

1. Дарчук Н. Дослідницький корпус української мови: основні засади і перспективи. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія : Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика.* Київ : ВПЦ «Київський університет», 2010. № 21. С. 45–49.
2. Демська О. Вступ до лексикографії. Київ : Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2010. 266 с.
3. Дубічинський В. Лексикографія : навч.-метод. посіб. Харків : НТУ «ХПІ», 2011. 66 с.
4. Полюга Л. Складові елементи словників: із досвіду лексикографа. *Записки з українського мовознавства. Зб. наук. праць.* Одеса, 2006. Вип. 16. С. 299–307.
5. Баранов О. Гипертекстовая субкультура. *Знамя.* 1997. № 7. С. 202–205.

6. Перебийніс В., Сорокін В. Традиційна та комп'ютерна лексикографія: навч. посібник. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2009. 218 с.
7. Кровицька О. Українська лексикографія: теорія і практика. Львів, 2005. 175 с.

References:

1. Darchuk, N. (2010). Doslidnytskyi korpus ukrainskoi movy: osnovni zasady i perspektvy [The research corps of the Ukrainian language: fundamental basis and perspectives]. *Bulletin of the Kyiv National University. Taras Shevchenko. Series: Literary Studies. Linguistics. Folklore*. Kyiv : PPC «Kyiv University», no. 21, pp. 45–49. (in Ukrainian)
2. Demska, O. (2010). *Vstup do leksykohrafii* [Introduction to lexicography] Kyiv: «Kyiv-Mohyla Academy», 266 p. (in Ukrainian)
3. Dubichynskiy, V. (2011). *Leksykohrafia: navch.-metod. posib* [Lexicography: methodologically-teaching text book]. Kharkiv: NTU «KPI», 66 p. (in Ukrainian)
4. Poliuha, L. (2006). Skladovi elementy slovnykiv: iz dosvidu leksykohrafa [Components of dictionaries: from experience of the lexicographer]. *Notes of Ukrainian languages. Collection of scientific works*. Odesa, vol. 16, pp. 299–307. (in Ukrainian)
5. Baranov, O. (1997). Hypertekstovaia Subkultura [Hypertext Subculture]. *Banner*, no. 7, pp. 202–205. (in Russian)
6. Perebuinis, V. (2009). *Tradytsiina ta kompiuterna leksykohrafia: navch. posib*. [Traditional and computer lexicography: handbook]. Kyiv: E.C. KNLU. (in Ukrainian)
7. Krovnytska, O. (2005). *Ukrainska leksykohrafia: teoriia i praktyka* [Ukrainian Lexicography: Theory and Practice]. Lviv, 175 p. (in Ukrainian)